

IGRA ODGOJIVOSTI U OPĆEPRIHVAĆENOM

Ankica Čakardić
Zagreb

Primljeno, 12. srpnja 2005.

Institucionaliziranje odgoja vidljivo je na nekoliko društvenih razina. Pri tome se posebno osvrćem na širi društveno-politički i religijski odgoj koji se, zapravo, i reflektira na tzv. uže društvene strukture – obitelj ili školu. Otuda i fraza »biti odgojen«, što znači nastojati se ponašati u skladu s navikama koje su prikladne društvu. U pokušaju da se djelomično razotkrije namjerni ili nenamjerni razlog »konzumiranja« odgoja kao mehaničkih navika društva, pitanjem postaje uloga obrazovanja kao »pridonanih naputaka« koji dodatno učvršćuju establishment postojećih institucija odgoja. Je li suvremeni odgoj u svojoj odgojivosti pretpostavio neke gotove danosti kao potrebe koje su tu da se na »odgojeni« način zadovolje, a bez propitivanja samih danosti i neupitnosti načina ostvarivanja istih? Također, individuira li sustav odgoja ona znanja koja potom lišavaju čovjeka njegove individualne odgojivosti? Sustav zaobilazi znanja koja su nerijetko »višak podataka«, no činjenicu njihova postojanja suvremenost sve više koristi. Tome u prilog ide i trend liberalnog individualizma, a samim se time i politizacija nameće kroz lijevu ili desnu tendenciju u odgoju i obrazovanju. Završit ću s razmatranjem pitanja: gdje se i kako manifestira odgoj kao desno orijentirani konzervativizam, a na koji način ljevica postaje očiglednom »igrom« u općeprihvaćenom sustavu odgoja?

Ključne riječi: biti odgojen, odgoj, sustav odgoja, višak podataka

»Ni u najživljoj mašti ne možemo predvidjeti potencijal ljudi oslobođenih izvanjskih ograničenja.«

Emma Goldman, *Anarhizam i drugi ogledi*,
DAF, Zagreb, 2001.

Kada suvremeno govorimo o odgoju, nameću se tri pogreške.

1. Fraza »biti odgojen«, odnosno kako joj se semantička komponenta danas institucionalizirano poslužuje, prikazuje se kao način kako se nastojati ponašati u skladu s navikama prikladnim društvu. Dakle, ovo je prije svega odgoj za nekoga, nešto, a nikako ne za sebe. Tu se događa prvi

promašaj, jer ta fraza kao takva, krajnje s površine zagrabljena, posve izmiče onome što ona u punini sebe plijeni kao težnja za dopunom onoga gdje se pretpostavlja da *čovjek uopće jest*. Odgoj – igra čovjekova ljudstva kao jedno od onih *moćnih jest*, sudara u sebi razliku značenja ljudskog egzistiranja i božjeg postojanja, čime naznačuje neophodnost rada tj. djelatnosti iz nečega, odnosno iz sebe; jer čovjek ne postoji naprosto kao bog, on egzistira. Biti za *mišljenje našeg vremena* kao jedini mogući i najpasivniji način za *biti odgojen*, ne radi ništa sa samim stvaralačkim bićem. No, krene li se u pravcu iz-mišljenja, smjer kretanja ne može biti drugo do onaj koji te stavlja pred pitanje *što je to*, što bi to kao općeprihvaćeno mišljenje našeg vremena uopće imalo biti?

2. Drugi bitan moment promašaja u *ideji na površini* oko usustavljanja odgoja putem institucionaliziranja jest predočavanje škole kao onoga koje, isključivo samo imenom, sugerira da ima neraskidivih veza s izvornim značenjem izraza *sholé*; dakle onim što bi imalo biti iskonski slobodno vrijeme u onom stvaralačkom, preko carstva nužnosti. Tome je krajnje suprotstavljen sustav za proizvođenje potreba – kapitalizam – kao ono neophodno, a samim time i nužno. U tom smislu naučeno prihvaćanje potreba sustavne nužnosti, pa tako i onih odgojno-obrazovnih, lišeno je onog istinski slobodnog vremena – *sholé* – koje u svojoj pretpostavci njeguje odgojivost preko zadanih potreba kao nužnosti. Ono što se kod *sholé* otkriva kao nužnost jest zabava i to kroz dokolicu mišljenu kao veselje, radost i interes prema učenju. Na ovaj se način razotkriva da je jedini mogući način odgoja, kao onoga istinskoga, moguć samo kroz ugodu i zabavu. Uzme li se postojeći sustav odgojno-obrazovnog procesa, čini se da on nikako ne nastoji oko promišljanja *škole* kao nužne zabave i lišenosti potreba za prividnim potrebama u kojem se biće odgaja u onom krajnje stvaralačkom, a ne puko mehaničkom smislu.¹

3. Uz frazu *biti odgojen*, potom vulgariziranje pojma *sholé*, lako dospjevamo i do treće nevjerojatnosti. Tu, se naime, radi naprosto o krizi i otuđenju sebe. »Najznačajniji simptom krize, koji upozorava na njezinu dubinu i ozbiljnost, jest taj da se ona proširila na takva predpolitička područja poput odgoja djece i obrazovanja, gdje je autoritet, u najširem smislu, oduvijek bio prihvaćen kao prirodna nužnost.«² S obzirom na zgotovljenost sustava kao autoriteta ili dogme, stvaralačko se biće u poli-

¹ Sljedeći podnaslov više problematizira razliku i odnos stvaralačkog odgoja i obrazovanja i onog kojeg nazivam mehaničkim; mehaničko *igranje* određenih odgojno-obrazovnih komponenti jedan je od bitnih načina reproduciranja postojećeg sustava. Više vidjeti u: Ankica Čakardić, *Suverenitet potreba*, Što čitaš, Zagreb, 2004.

² Hannah Arendt, *Politički eseji*, Antibarbarus, Zagreb, 1996., str. 9.

tičkom, teorijskom i poetičkom smislu gura kao biće koje tu, odnosno tamo *ripada*, i ne uzima se kao ono koje *jest*, koje nije tek samo pripadanje. »Ljudska priroda nije mašina koja se gradi prema nekom modelu i postavlja da radi upravo ono što joj je propisano, već drvo koje traži da raste i da se širi na sve strane prema težnjama svojih unutrašnjih sila koje ga čine živim bićem«³. Sada kada se čini kao da je društvo nadvladao individualnost, opasnost koja prijeti ljudskoj prirodi nije preobilje, već nedostatak ličnih pobuda i sklonosti. Ljudi se pitaju: 'što volim?', ili, 'što obično rade ljudi istog položaja i meni sličnog imovinskog stanja'?

Reprodukcija sustava mehaničkog obrazovanja

U ovako uskogrudnoj teoriji života ona život pun predrasuda na taj način štiti. Tome su u bitnoj mjeri pridonijele institucije sustava poput crkve, države, obitelji i škole. One se kao memento pojavljuju svaki put kada je u pitanju svrha krajnje na mušku i žensku prirodu rascijepljena. Tu čovjek *ripada* ovom, odnosno onom spolu.

U pokušaju da se djelomično razotkrije, namjerni ili nenamjerni, razlog »konzumiranja« odgoja kao takvog, kao isključivo mehaničkih navika društva, pitanjem postaje uloga obrazovanja kao »pridodanih naputaka« koji dodatno, između ostalog, učvršćuju establišment postojećih institucija odgoja. Je li suvremeni odgoj u svojoj odgojivosti pretpostavio neke gotove danosti kao potrebe koje su tu da se na »odgojeni« način zadovolje, a bez propitivanja danosti samih i neupitnosti načina ostvarivanja istih, i individuira li sustav odgoja znanja koja potom lišavaju čovjeka njegove individualne odgojivosti?

Sustav zaobilazi objavljivanje znanja koja su nerijetko »višak podataka«, no, činjenicom njihova postojanja suvremenost sve više barata. Tome u prilog ide i trend liberalnog individualizma, a samim se time i politizacija nameće kroz lijevu ili desnu tendenciju u odgoju i obrazovanju. Ispipavajući kako funkcionira suvremeni liberalno-kapitalistički odgoj, možemo se zaustaviti kod činjenice koja ukazuje na reproduciranje određenih odgojnih navika i to upravo na način na koji sustav kapitalističkog uređenja društva sebe pretpostavlja prije svega. Može se odmaći korak dalje i bez susprezanja ustvrditi da se takav oblik reprodukcije odražava i na navike:

»Svakodnevna aktivnost robova reproducira robovlasništvo. Svojom svakodnevnom aktivnošću robovi ne reproduciraju sebe i svoje gospodare samo

³ Džon Stjuart Mil, *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd, 1988., str. 91.

fizički, već reproduciraju i sredstva kojima ih njihovi gospodari drže u ropstvu, kao i svoju naviku podčinjavanja autoritetu gospodara. Ljudima u robovlasničkom društvu odnos gospodar–rob izgleda prirodno i nepromijenljivo. Međutim, ljudi se ne radaju kao gospodari i robovi. Robovlasništvo je poseban društveni oblik kojemu se ljudi podčinjavaju samo u vrlo specifičnim materijalnim i povijesnim okolnostima.«⁴

Društvo koje funkcionira isključivo hijerarhijski stvara shemu, odnosno sustav, u kojem se, uz rijetko oslanjanje na moralnu intuiciju, događa to da pojedine strukture društva i individualnosti potvrđuju zadane obrasce odgojivosti djelovanjem na zadani *odgojeni način*. Upravo tako kapitalizam i društvo uređuju stvarnost koja se bitno jednostavnije kontrolira, a u skladu s time se i nameću *vječne* potrebe za konzumiranjem određenih odgojnih karakteristika. Takav sustav na brz način poučava kako, primjerice, biti *normalan*, gdje se prikriva da ista kvaliteta zapravo znači usvajanje određenih obrazaca sustava kapitalističkog društva, a hoće se sugerirati navodna *prirodnost* tog i takvog odgojnog, odnosno odgojnovrijednosnog postupka.

Onog trenutka kad je područje politike spoznalo da mu treba institucija izvan borbe za vlast, odgoj, ali i obrazovanje, postaju slikom državno-društvene stvarnosti. Tzv. nepristranost tih i takvih institucija nerijetko ima za zadatak odigravati igru u kojoj se sukobljavaju istina i laž, odnosno istinito i lažno, upravo onako kako to i u politici biva kad nastaje višak informacija, prividna istina, odnosno laž, i sustav potreba kao takav dan kao jedini moguć i nužan.

Istinito i lažno

No, promatrajući odnos istinitog i lažnog u sferama političkog, izmičemo problematiziranju istinitog i lažnog u mišljenju; tu promatrano iz domene *biti čovjekom*, metoda propitivanja izvija se u jednom sasvim drugom smjeru gdje odgoj postaje krajnjom težnjom, a sukob istina–laž, u javnom smislu, gubi se, postaje suvišnim. »Filozofska se istina tiče čovjeka u njegovoj pojedinačnosti, i samim time je po svojoj prirodi apolitična, a tome usuprot, istina, iz područja politike gledano, »unutar sebe čuva element prisile« i »ima despotski karakter«⁵. Kao takva, dakle politička, ona se ne tiče isključivo i samo pojedinca, ona mora imati sugovornika u smislu, primjerice, autoriteta, ili u najmanju ruku nekoga ili nešto prema čemu se usmjerava ili s čim se stavlja u odnos. Prisila, despotski karakter,

⁴ Fredy Perlman, *Reprodukcija svakodnevnog života*, Što čitaš, Zagreb, 2004.

⁵ Prema Hannah Arendt, *Politički eseji*, str. 100–104.

dogma ili autoritet daju se izvana, a ne jedino i samo iz pojedinca. To bi bio najočigledniji primjerak različitosti istine iz mišljenja i ona koja postaje javnom, odnosno političkom jer se ne nadaje iz sebe, već od nekoga/nečega drugoga. To se još jasnije vidi u odnosu mišljenje–činjenica, gdje je očito da se s nepoželjnim mišljenjem može raspravljati, odbaciti ga, ili se s njim nagoditi, ali nepoželjne činjenice posjeduju razarajuću upornost koju ne može pomaknuti ništa drugo do čistih laži. Stoga, mišljenje ne može biti bitnom odlikom političkoga, već to mora biti činjenica koja se može kontrolirati i tretirati prema vlastitom interesu.

Povlačeći paralelu laži u području javnosti i onoga što ona kroz reprodukciju proizvodi kao potrebu, i sagledavajući stvar s pozicije stvaralačkog pojedinca kao subjekta aktivnog u odgoju, na umu se mora imati odlika akcije kao dinamičnosti koja mijenja, a ne samo reproducira. »Dok je lažov čovjek od akcije, istinoborac to nije«; »Istinitost nikada nije bila ubrajana među političke vrline.«⁶ Sustav edukacije reflektira šire kontekste sustava, i to upravo na način da potvrđuje zadanosti dane institucionaliziranjem. Na ovaj način jasnije se očituje neophodnost slobode u konstituiranju odgoja mišljenog kao odgoj iz sebe, a ne odgoj od/za drugoga ili nešto drugo. Da se iz odgoja isključuje propitivanje shematiziranog uređivanja stvarnosti i da se mehanički produžuje određeni način života, potvrđuje činjenica koja ukazuje na potrebu liberalizma, na potrebu upravo politike, da sve više »surađuje« s institucijama izvan borbe za vlast, kao što su institucije odgoja i obrazovanja, uključujući prosvjetu, obitelj, crkvu i sl. To je onda i neupitno prihvaćanje zadane istine u kojoj se produžava vrsta autoriteta, gdje se odstupanje od norme naprosto ne uklapa u potrebe sustava. »Dokle god vjeruješ u danu istinitost, dotle Ti ne vjeruješ u sebe i onda si jedan sluga ... Jedino Ti si istinitost ... Ti svakako pitaš za istinitost, svakako Ti i »kritiziraš«, ali Ti ne pitaš za jednu višu istinitost, koja bi naime bila viša nego Ti i ne kritiziraš kriterij jedne takve.«⁷ U ovom smislu nameće Stirner istinu, primjerice crkveni autoritet, kao izvjesnost za kojom zbog svojeg, upravo, izvjesnog neupitnog karaktera, ne treba čeznuti. Tu, na ovom mjestu ne može ne doći do sudara dviju metoda; one istine u mišljenju i one koja nas svakodnevno afirmira kao javne.

Nadalje, iz ovoga može uslijediti pretpostavka koja kreće od kapitalizma uzetog kao sustava za beskonačno proizvođenje potreba, gdje se djelatnost nebrojenih stvari nanovo i nanovo oblikuje, tako da se na isti

⁶ Isto, str. 108.

⁷ Prema Max Stirner, *Jedini i njegovo vlasništvo*, Izvori i tokovi, Zagreb, 1976., str. 262.

način mogu iznaći i još bezbrojnije istinitosti tih i takvih mišljenja kojima se uvijek iznova čovječanstvo veseli. Na taj način uvijek spremnih na prihvaćanje razvoja radi razvoja, novo se otkrivene istine mehanički poslužuje, a da se te i takve istine ne *pomažu u kretanju* iz vlastite koristi.

Kada se odgoj razumije kao oživljavanje, dakle prema jezičnoj etimologiji, onda nastaje problem oko onoga što se tu oživljuje, i ima li to oživljavanje, kako smo već naznačili, veze s mehanicizmom koji proizlazi iz zastranjenog pristupa određenja, odnosno ne-određenja, biti čovjeka. Pitanjem, zapravo, postaje događa li se tu nešto u smislu događaja samog, gdje se pod značenjem događaja razumije prekid rutinskih procesa i rutinskih postupaka, i podržava li suvremeni odgoj svojom djelatnošću puku rutinu? »Jer, djelovanje, dotle dok je slobodno, nije ni pod vodstvom uma, ni pod upravom volje – premda mu treba oboje za izvršenje bilo kojega posebnog cilja.« Ljudi jesu slobodni – za razliku od dara za slobodu koji posjeduju – toliko dugo dok djeluju, ni prije ni poslije; »jer biti slobodan i djelovati jest isto.«⁸ Ono što se tu želi silno naglasiti jest potreba da se djelovanje dano kroz odgoj i odgojivost ustanove i održe u prostoru gdje se sloboda može pojaviti kao majstorstvo. To je sloboda dana kao životna stvarnost gdje se ona kao živa riječ može čuti, u djelima vidjeti, te u događajima sudjelujuća stvarnost. Mijenjanje svijeta, posredno i neposredno u smislu djelatnosti koja utječe na stvarnost, i mijenjanje svijeta u sebi, svjetotvori se baš kroz to i takvo nijemo promišljanje svijeta i otklon od zatajenosti gdje počiva *jedno te isto za sve*. Po toj prilici odmičemo neutralnosti i propisivanju, te se primičemo opredjeljivanju, pa čak i u smislu da ono bude za mišljenje cjeline svijeta koje ima postati općenitošću.⁹

»Cjelovitost« odgoja

Kada govorimo o cjelovitosti, sasvim vulgarizirani pogled na cjelovitost ljudskog, dakle spoja muškog i ženskog, ima razotkriti još neke postojeće igre koje premašuju dosadašnju suvremenu zamisao odgoja. Institucionaliziranje odgoja, osim ispipavanja potojećih predviđenih građa, kao bitnu komponentu sustava supostavlja održivost klasa ljudi. Ovdje se, osim na ekonomsku komponentu, misli i na klase ljudi koje su svaka predviđene za nešto, u smislu funkcije, i takva se podjela hoće u što većoj mjeri osigurati u svojoj održivosti. Odgojem, pa i edukacijom, postiže se očekivanost, koja pretpostavlja predviđenost unaprijed zadanih uloga.

⁸ Hannah Arendt, *Politički eseji*, str. 66.

⁹ Prema Milan Polić, *Odgoj i svije(st)*, HFD, Zagreb, 1993.

Tako se odgaja u smjeru koji potiče sve veću jasnoću i definiciju do kuda i na koji način seže *ono žensko*, a do kuda i kako *ono muško*, a to tretirajući na način da se u moralnom odgoju treba obavezno zastupiti mjesto spolnosti i odnosa među spolovima. Tu se, naime, zaboravljaju tri bitne stvari – jedna koja upućuje na to da se cijeli proces odnošenja okreće u pogrešnom smjeru tj. tako da čovjek pripada spolu, a ne spol čovjeku; druga stvar upućuje na činjenicu da u sustavu moralnog odgoja ne bi trebalo naći mjesta za odnose među spolovima, jer s etičkog stajališta ljudi su jednako vrijedni u smislu moralnog, ljudskog, i na dalje ravnopravnog. No, promatrajući razlike prema spolu, a onda i rodu, kao treći bitni promašaj mjesta može se naći i pristupu *ulozi spolova* koji slijedi iz znanja biologije, sociologije, povijesti i sl. S etičkog stajališta sasvim je neprihvatljivo inzistirati na različitosti uloga, koja ljude sustavno poučava različitom djelovanju, a da se hoće izdati kao briga o moralnoj jednakosti. Tu, vraćajući se na misao o zahtjevu cjelovitosti svijeta kao općeprihvaćenom, mora se u obzir uzimati etika i estetika u odnosu spolova i rodova na način diferenciranja ljudi kao zbiljskih, a ne kao subjekata reduciranih na spol, uvažavajući prirodne nejednakosti i političko – pozitivne jednakosti.¹⁰ S obzirom da se, ipak, uloga spolova s budućim vremenom mijenja i nije ju moguće do kraja držati u kontroli zbog onoga što buduće nosi kao bitno drugačije od svega raspoloživog, čini se da više nije dovoljno tek iskustvo svakodnevnog života u izučavanju zadanih uloga, već je sustavu nužno osigurati svoju hijerarhijsku održivost i to na način da se uloge više ne uče samo iskustveno-praktično, već se one definiraju i zadaju institucionaliziranjem, kako u odgojno-obrazovnim ustanovama, tako i u obitelji i crkvi. Nije potrebno posebno isticati, kada se govori o potrebi da se neki sustav reproducira, da je svaka škola i svaka obrazovna reforma uvijek imala program koji je imao jednaku zadaću (naime, učvršćenje ideologije) kako u socijalističkih reformi, tako i u desničarskih – primjerice Hitlerovim, a onda i u onim liberalno-kapitalističkog tipa. No, uzeto s početka, razgovor o školskim reformama se, baš je iz ovih primjera vidljivo, krajnje pogrešno razumije. Reforma, kao takva u školi ne bi trebala dolaziti izvana – ideološki, kao što je ovdje primjer. Ona, ako se uopće ima reformirati nešto što je utemeljeno i stabilno, što na kraju krajeva ima svoj oblik, mora doći iz sebe, iz škole, univerziteta, a ne vanjske ove ili one atmosfere. Da bi uistinu mogla biti re-formom, ona mora mijenjati već postojeći oblik iz sebe. Na takav način se promjena kao reforma događa iz sebe i radi sebe, a ne radi ovog ili onog sustava.

¹⁰ O tome pogledati i u knjizi iz prethodne fusnote.

Ono što se danas hoće posebno naglasiti u tzv. liberalnim odgojno-obrazovnim reformskim potezima jest bitnost čovjeka pojedinca. Svako promišljanje u tom smjeru sasvim je površnog i lažnog karaktera, gdje se razvoj pojedinca neprestance preusmjerava u pojedini obrazac sustava. Predodžbe liberalnih i neoliberalnih težnji usmjerene *k pojedincu*, unutar kapitalističkog uređenja suvremenosti, naprosto educiraju kako se uklopiti u postojeću hijerarhiju, što opet ne čudi jer je osnovica liberalizma njegovanje hijerarhije.¹¹ Liberali uporno zahtijevaju dobar odgoj i poboljšanje odgajalaštva. Kako bi uopće mogao nastati liberalizam, njegova »sloboda u granicama zakona« bez strogog uzgoja? Ukoliko ne odgaja strah od boga, utoliko odgaja strah od čovjeka. Liberalizam je samo zamijenio pojmove crkvenog konzervativizma svojim konzervativizmom: na mjesto božanskih pojmova, stavio je ljudske, umjesto crkvenih državne, umjesto vjerskih znanstvene, umjesto stava i zbiljskih pojmova vječite zakone.¹²

Primjerice, govor o *usađivanju izopačenog* tiče se norme koja je određena od rođenja do starosti, a tiče se spolnog razvoja i brižljivo su označena sva moguća odstupanja; organizirani su pedagoški nadzor, liječnička skrb, sustav morala itd.¹³ Time se hoće prikazati navodna briga za kvalitativnim razvojem pojedinca, no tu se posve zastranjuje pogled k razvijenoj osobnosti, koja kao takva, i jedino kao takva ne pripada nikome kome sama ne bi htjela pripadati u svojoj slobodi. Sad je čovjek *učilačko biće*, naglasio je Max Stirner gdje se gnuša svakog oblika državno-religioznog sustava, čovjek više nije stvaralačko biće, on postaje navodni znalac, istraživač. Njegov odnos prema predmetu postaje odnos znanja, dokučivanja i obrazlaganja, a ne rastvaranja, uklanjanja.

Konačno, sagledavanje čovjeka u rascjepu kojim se igra u odgojivosti, daleko je od toga da je općenitost, daleko je od toga da bude sam oblik istine, uopćavanje krije lukavstvo svih dogmatizama. Dogmatska strategija: biti općim, biti-u-općem i opće-prihvaćenom. Uopćavanje se nikada ne događa ni zbog čega drugog nego zbog jednostavnijeg prenošenja dogmi i umovanja da bi se na kraju odustalo od uma. Čovjek se mora moći naučiti da se otarasi lošeg ukusa da teži slaganju s mnogima, gdje rijetko ostaje rijetkima, ponori dubokima, i kratko rečeno, sve što je veliko velikima.¹⁴

¹¹ O ovome posebno u: Norberto Bobbio, *Desnica i ljevica*, Feral Tribune, Split, 1998.

¹² Prema Maxu Stirneru, *Jedini i njegovo vlasništvo*, str. 184.

¹³ Iz: Michel Foucault, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb, 1994.

¹⁴ Prema Nietzscheu iz *S onu stranu dobra i zla*.

THE PLAY OF EDUCABILITY IN THE GENERALLY
ACCEPTED

Ankica Čakardić

The institutionalisation of education is discernible on a number of social levels. The author pays particular attention to the wider social-political and religious education, which, in fact, reflects on the so-called narrower social structures – the family or school. Hence the phrase »to be educated«, which means to attempt to act in accord with the habits proper to society. In attempting to at least partially detect the intentional or unintentional reason for »consuming« education as a mechanical habit of society, the role of education as »annexed instructions« which additionally strengthen the establishment of the existing institutions of education is what is questioned. Has contemporary education in its educatability presupposed certain ready-made givens as needs which are here to be satisfied in an »educated« fashion, without having questioned the givens themselves as well as the indisputability of the fashion in which the same are realised? Also, does the system of education individualise the knowledges which subsequently deprive man of his/her individual educatability? The system skirts those knowledges which are often »surpluses of information«, yet what today's world increasingly deals with is the fact of their existence. What additionally furthers the above is the trend of liberal individualism, with which the politicalisation through either the leftist or rightist orientation in education is imposed. The author concludes the paper with the following question: where and how is education manifested as right-wing conservatism, and in what way does the Left become and evident »play« in the generally accepted system of education?

Key words: to be educated, education, system of education, information surplus